

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ТРАДИЦІЙНИЙ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТИ

УДК 371.51+316.613.434

О. С. Босак

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ АГРЕСИВНИХ ПІДЛІТКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Сьогоднішній процес входження України у європейський освітнянський простір поставили завдання перегляду педагогічних засобів виховання учнів у загальноосвітньому навчальному закладі, зокрема, посилення виховного компоненту в системі освіти. Педагогічна наука і практика сьогодні довели, що серед актуальних проблем привертає увагу педагога до виконання таких функцій, які забезпечують можливість успішної організаційно-педагогічної діяльності в ЗОШ, що дозволяє говорити про виховну діяльність фахівців і педагогічного колективу загалом. Науковці підкреслюють, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним і культурним середовищем, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю, громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями.

Нові реалії життєдіяльності людини в Україні ХХІ століття, гостро поставили завдання наповнення змісту освіти і виховання підростаючого покоління новим духовним та інтелектуальним змістом. У той же час, аналіз наукових досліджень свідчить, що перебудова нашого суспільства, пов'язана з переходом до ринкових відносин, привела не лише до економічних та політичних змін, а й до зміни моральних норм поведінки людей і, особливо, молоді. Шкільні педагоги, батьки відзначають, що у дітей та підлітків зростає асоціальна спрямованість. Вони стали більш вразливими і водночас агресивними. Агресивна поведінка характеризується демонстрацією переваги в силі або застосуванням сили до іншої людини з метою заподіяння шкоди. При цьому агресивні тенденції у поведінці спостерігаються навіть у дітей молодшого шкільного віку [2].

Аналіз науково-педагогічних джерел та проведене анкетування підлітків і вчителів загальноосвітніх шкіл дають змогу стверджувати, що до провідних педагогічних умов корекції та профілактики агресивної поведінки учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи належать: педагогічна освіченість сім'ї, комунікативна майстерність учителя-вихователя, співробітництво школи і сім'ї.

Величезне значення для розуміння педагогічної освіченості мають дослідження І. Гребеннікова, З. Зайцевої, О. Зверевої, Т. Кулікової, О. Скар, В. Сипченка [6], які свідчать що педагогічна культура в цілому

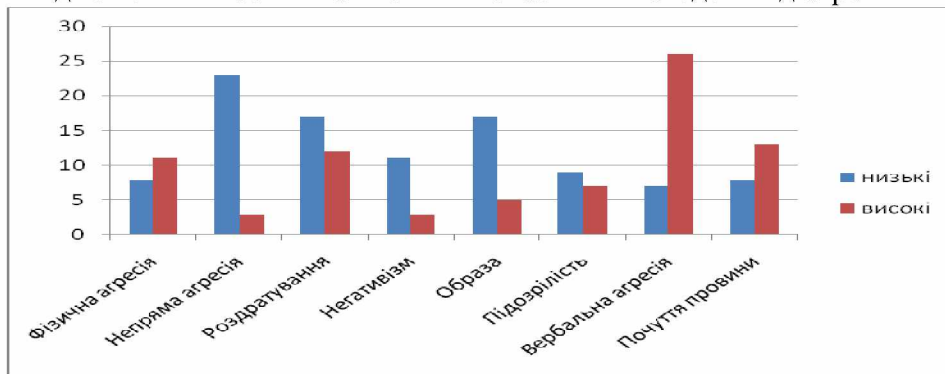
та педагогічна культура батьків зокрема розглядається педагогами та психологами не в комплексі складових частин, а переважно в її окремих проявах: педагогічний такт, спілкування в сім'ї, спільна праця дитини з батьками, моральне виховання, культура мови тощо.

Педагогічний досвід, наші спостереження переконують нас у тому, що саме сім'я може стати тим фактором, який породжує педагогічну занедбаність дітей. Від умов сім'ї, від рівня її культури взагалі, а педагогічної зокрема залежить поведінка дитини, рівень її домагань, доцільність тих або інших потреб.

Аналіз концепцій та теорій розвитку особистості, вивчення його складової – агресії та агресивної поведінки, зарубіжними та вітчизняними науковцями засвідчив, що агресивність формується переважно в процесі ранньої соціалізації в дитячому та підлітковому віці. Отже можна стверджувати, що саме цей вік найбільш сприятливий для профілактики і корекції. Дана теза стала основою нашого емпіричного дослідження агресивної поведінки, її профілактики і корекції у семикласників ЗОШ.

В процесі спостереження, бесід, анкет і тестів (в середньому кожного року 60 учнів) нами встановлено, що основна кількість конфліктів відбувається у школі. Із них 32% – з учнями; 42% – із учителями; 10% – з адміністрацією школи; 16% конфліктують з батьками.

В процесі дослідження рівневої агресивної мотивації підлітків нами був використаний опитувальник Басса-Дарки. Результати за критеріями співвідношення високих та низьких показників наведені в діаграмі.

З діаграми видно, що високий показник агресії переважає по шкалі «вербальна агресія», низький – «непряма агресія», що властиво підлітковому віку. Відповідно у виховному процесі щодо профілактики і корекції ми враховували дані результати.

Причини збільшення агресивних проявів серед дітей та молоді в нашій країні сьогодні тісно пов'язані із сьогоденною соціально-економічною й політичною нестабільністю у суспільстві – об'єктивно суб'єктивні потреби. У той же час є і більш суб'єктивні причини, які пов'язані з конкретною ситуацією й умовами виховання у родині, недоліками в організації навчально-виховного процесу в ЗОШ.

На наступному етапі був проведений аналіз самооцінки. У 60% підлітків самооцінка відповідає нормі. У 30% опитаних виявлено завищену самооцінку, а у 10% – занижений рівень самооцінки. Крім того учням був запропонований опитувальник «Батьків оцінюють діти», призначений для вивчення уявлень дитини про стиль сімейного виховання. На основі отриманих даних, можна припустити, у чому причини проблем, які в даний момент виникли в сім'ї.

Далі був проведений кореляційний аналіз даних щодо стилей сімейного виховання, рівнем самооцінки та видами агресивних проявів підлітків.

У таблиці 1 представлені значущі коефіцієнти кореляції між показниками стилів сімейного виховання, агресивних тенденцій в поведінці підлітків та рівнем самооцінки.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції

Шкали опитувальника БОД	Показники агресії							Самооцінка
	Роздратованість	Образа	Підозрілість	Вербальна агресія	Провина	Індекси агресивності	Індекси ворожості	
Гіперпротекція					0,409			0,307
Гіпопротекція		0,315		0,279				
Потреби-Н		0,332	0,283			0,298		0,46
ПДЯ				0,325				0,384
ФУ			0,311					0,299
НБП	0,288	0,341	0,309			0,399		
ПНЯ	0,301	0,291		0,359	0,291	0,276	0,301	0,322
Самооцінка		0,388	0,315		0,282	0,431		

Таким чином, в результаті кореляційного аналізу виявлено, що між показниками стилів сімейного виховання, самооцінкою та видами і формами агресії в підлітків існує достатньо високий ступінь позитивних взаємозв'язків.

Загалом, у результаті проведеного дослідження встановлено, що певні негармонійні стилі (типи) сімейного виховання співвідносяться з певними видами, формами агресивної поведінки в підлітків та заниженою самооцінкою.

Виявлено основні умови корекції агресивних підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. До найбільш ефективних серед них віднесено: рівень педагогічної культури сім'ї, співробітництво школи та сім'ї; навчальне середовище.

Серед принципів, на яких має базуватись головна увага – педагогічний принцип доступності та якості освіти і виховання. Доступність як узагальнене поняття визначає спрямування всієї системи освіти. У свою

чергу, якість – показник узгодження соціальних потреб, наукових знань та їх результатів стосовно самої особистості. Тільки за таких умов освіта може трансформуватись у самоосвіту, діагностика – в самодіагностику, проектування – в самопроектування, а в цілому особистість зі стану пасивного пристосування має перейти на рівень активної соціалізації на принципах дотримання соціальних норм та розвитку здоров'я [4].

Особливу роль має шкільне самоврядування. Воно базується на саморусі школярів у вирішенні нагальних питань у навчальному закладі.

Як соціальна стратегія, він включає: педагогічний або освітній підхід, просвітницький підхід, міжособистісне спілкування (проникнення в середовище), підхід мобілізації ресурсів.

Сім'я та школа не в змозі вберегти дитину від проблем соціалізації. Значну роль відіграє сама дитина. Насамперед це ідеї саморозвитку, самопізнання, самовизначення, самоактуалізації, самотворчості, самовдосконалення, самореалізації, самовиховання.

Профілактика і корекція агресивної поведінки учнів здійснюється у процесі навчання, виховання та безпосередньо самовдосконалення. Кожен із названих напрямів має свої специфічні форми, методи, засоби. У сукупності вони створюють операційно-діяльний компонент цілісного процесу самовдосконалення майбутнього громадянина. Так, на уроках вирішуються не тільки дидактичні завдання, але і виховні – формування, у першу чергу, загальнолюдських моральних якостей, у тому числі не агресивної поведінки. Але здійснюється це, головним чином, не через «словесні відступи», а через організацію навчально-пізнавальної діяльності учня. Кожне заняття виховує в учнів позитивні морально-етичні якості працелюбства, шанобливого ставлення до учителя, навчальної дисципліни, однокласників, почуття відповідальності, етичної поведінки тощо. Назване відноситься не тільки до форм навчального процесу. У школі все повинно навчати і виховувати. А превентивний процес агресивної поведінки учнів повинен охоплювати когнітивну, афективну і психомоторну області особистості підлітка [8].

Окрім форм навчання, в процесі профілактики і корекції агресивної поведінки підлітків у ЗОШ використовуються різноманітні цілеспрямовані форми виховного процесу. Ми їх умовно розділили на прості і комплексні. Прості – це ті форми у яких зміст виховної дії розкривається, в основному, за допомогою одного засобу та одного методу. До них ми віднесли виступ, етичну бесіду, зустріч з цікавими людьми, диспут, умовляння, несхвалення тощо. Комплексні характеризуються складністю структури, різноманітністю використаних засобів, методів. Більш яскравими з них, на нашу думку, можуть бути: різноманітні тематичні ранки, вечори (музичні, літературні тощо), КВК, українські обрядові карнавали, конкурси, екскурсії, тренінги вмінь життєдіяльності у соціумі, інші.

У процесі дослідження нами встановлено, що профілактика і корекція агресивної поведінки підлітків у ЗОШ буде ефективним тільки

тоді, коли всі складові процесу: форми, методи, засоби, прийоми у тісному взаємозв'язку формують у них потребу до позитивного морально-етичного самовдосконалення [1].

Цей віковий період у силу своїх складностей і суперечностей є сенситивним для виникнення ситуацій, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні умови прояву агресивних тенденцій. Тому, можливості превентивного вихованого процесу набагато ефективніше інших засобів стримування. Наприклад, заходи правової профілактики повинні бути включені у свідомість підлітка, стати частиною його переконань. Форми, методи, прийоми гуманного виховання, відносини взаємної довіри і поваги руйнують асоціальні установки у неповнолітніх. Формують у них якості доброти, чуйності, співпереживання іншим.

Ефективними формами превентивної роботи з підлітками можуть бути: демонстрація прикладів різних моделей поведінки; рольові ігри з включенням виховних ситуацій, які дають можливість перевірити на практиці позитивну поведінку; формування зворотного зв'язку у вигляді реакцій поведінку; методика перенесення позитивних якостей поведінки із навчальної ситуації в реальну життєву обстановку, інші.

Головними завданнями учителя, класного керівника у виховному процесі профілактики і корекції агресивної поведінки підлітків у ЗОШ являється: спонукання кожного учня до усвідомлення у своєму етичному розвитку та життєдіяльності позитивних і негативних сторін поведінки; формування у майбутнього громадянина України переконання, що необхідно свідомо, систематично і цілеспрямовано займатися власним самовдосконаленням позитивних загальнолюдських якостей; прищеплювати прагнення до аналізування і правильного оцінювання рівня свого морально-етичного розвитку, своєчасного коригування життєдіяльності.

Загалом, у педагогічній практиці проблема взаємодії сім'ї та школи є однією з найважливіших і складних. Основна мета цієї взаємодії – допомогти учневі у вирішенні завдання його розвитку, навчити долати труднощі та перешкоди в його житті. Якщо батьки довіряють учителям, класному керівникові своїх дітей, то він не має права надавати допомогу дитині без відома й участі батьків. Це повинні усвідомити як батьки, так і вчителі.

Головною умовою конструктивної допомоги школяру у вирішенні його проблеми – готовність до взаємодії з батьками. У взаємодії «педагог-батьки» провідним суб'єктом, який визначає якість, ефективність її, виступає педагог-професіонал.

Здійснюючи взаємодію з батьками учнів, класний керівник повинен дотримуватися відповідних принципів, які допоможуть подолати певні труднощі в організації роботи з батьками, сприятимуть підвищенню її ефективності [9].

Принцип рівноправності: вчителі і батьки рівноправні суб'єкти взаємодії, яка спрямована на вирішення проблем школяра, пов'язаних з віковими та індивідуальними особливостями. Педагогові притаманний професіоналізм, а батькам – досвід сімейного виховання, краще знання дитини. Ні класний керівник, ні батьки не повинні диктувати свої умови і здійснювати тиск зверху.

Принцип безпечного діалогу: досягати загальної мети можна завдяки взаємній довірі між батьками учня і класним керівником. Учитель повинен пояснити батькам свою позицію, свою мету, погоджуючи їх з позицією та метою батьків.

Принцип «пересікання поля впливів»: якщо вчителеві вдасться довести батькам, що він дійсно бажає добра їхній дитині, зацікавлений у її успіхах, благополуччі, що його намагання щирі, батьки приймуть його позицію і будуть відкритими до діалогу та співпраці.

Принцип точки опору. Відповідно з цим принципом класний керівник повинен сприймати дитину такою, якою вона є, повинен бачити й називати батькам насамперед позитивне, що в неї є, а не тільки недоліки, які слід розглядати як проблему, що вимагає сумісного пошуку шляхів її розв'язання.

Принцип конструктивності: будь-яка взаємодія педагога з батьками підлітка повинна мати чітку мету, спрямовану на певний результат. Не слід вести безпредметну розмову, яка може роздратувати батьків або викликати в них небажання подальшої співпраці.

Принцип оптимізму: за жодних умов класний керівник не повинен демонструвати батькам свою невпевненість, розчарування, невіру в кращі результати і зміни. Оптимістична віра в учня, в його успіх і бажання допомогти йому в будь-якій ситуації – основа індивідуальної допомоги дитині, яку здійснює вчитель разом із батьками.

Головне завдання класного керівника у співпраці та взаємодії його з батьками підлітка полягає у виявленні сімейних проблем дитини, доведенні їх свідомості батьків і сумісних зусиллях допомогти підлітку знайти шляхи їх вирішення. Батьки повинні пройти ці шляхи разом зі своїми дітьми, а класний керівник повинен їм допомогти. В цьому випадку доцільно вжити термін «психологічна педагогіка». Адже отримавши психологічну допомогу від вчителя учень звільниться від внутрішньої напруги, невизначеності, психологічного дискомфорту, і тільки тоді вчитель може розраховувати на хороший контакт, відкритість та довіру учня. На даному етапі психологічні знання учителя виступають запорукою сприйняття учнем педагогічних настанов.

Список використаної літератури

1. **Бондаренко Г.** Методи роботи соціального педагога: підручник для соціальних педагогів / Г. Бондаренко. – К., 2014. – 96 с.
2. **Гриднева Т. В.** Агрессия у подростков / Т. В. Гриднева // Вести психосоц. и коррек.-реаб. работы. – 2011. – №4. – С.80–87.
3. **Дзюба Т.**

Агресивність: виявити і подолати (оцінювання індивідуальної агресивності за методом А. Асінгера) / Т. Дзюба // Завуч. – 2007. – №13. – С. 19–21. 4. **Кириченко В. В.** Особливості проявів агресії у дітей під час соціально-психологічної адаптації до умов середньої школи / В. В. Кириченко // Актуальні проблеми психології. Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. – 2002. – Ч. 3. – С. 68–72. 5. **Крэйхи Б.** Социальная психология агрессии / Пер. с англ. / Б. Крэйхи. – СПб.: Питер, 2003. – 336с. 6. **Мойсеюк Н. Є.** Педагогіка: навч. посібник. – 5-те вид., доповн. і переробл. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с. 7. **Низова А. Н.** Функции семьи и воспитание детей. Воспитательные возможности семьи / А. Н. Низова. – М., 1981. – С. 4–14. 8. **Овчарова Р. В.** Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М., 2001. – 480 с. 9. **Прохорова О. О.** Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутніх інженерів-педагогів: дис. канд. пед. наук / О. О. Прохорова. – Харків: 2008. – 306 с.

Босак О. С. Педагогічні умови корекції поведінки агресивних підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи

Статтю присвячено проблемі корекції поведінки агресивних школярів навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Були визначені основні періоди у розвитку проблеми корекції поведінки зазначеної вище категорії учнів. Уточнено сутність, структура і зміст корекції поведінки. Розроблено форми превентивної роботи з підлітками, що формують якості доброти, чуйності, співпереживання іншим. Обґрунтовано педагогічні умови корекції поведінки агресивних учнів, реалізація яких забезпечує зміну поведінки соціально дезадаптованих підлітків навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Висвітлено педагогічні рекомендації для вихователів з питань організації процесу виховання агресивних підлітків, та для членів їх сімей, дотримуючись відповідних принципів: рівноправності, безпечного діалогу, пересікання поля впливів, точки опору, конструктивності, оптимізму, а також взаємодії сумісних зусиль які допоможуть підлітку знайти шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: особистість, виховання, корекція поведінки, педагогічні умови корекції, педагогічної культури сім'ї, комунікативне вміння педагога, навчально-виховного процесу.

Босак О. С. Педагогические условия коррекции поведения агрессивных подростков в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы

Статью посвящено проблеме коррекции поведения агрессивных школьников учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной школе. Обозначены основные периоды в развитии проблем коррекции поведения данной категории учащихся. Определены сущность, структура и содержание коррекции поведения. Разработаны формы профилактической

работы с подростками, которые формируют качества доброты, заботливости, сопереживания другим. Определены педагогические условия коррекции поведения агрессивных школьников, реализация которых обеспечивает изменение поведения социально дезадаптированных подростков учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной школе. Представлены педагогические рекомендации для воспитателей по вопросам организации процесса воспитания агрессивных подростков и членов их семей, придерживаясь соответственно принципов: равноправия, безопасного диалога, пересечения поля влияния, точки опоры, конструктивности, оптимизма, а также взаимодействия общих усилий, которые помогут подростку найти пути решения проблемы.

Ключевые слова: личность, воспитание, учебно-воспитательный процесс, трудновоспитуемость, коррекция поведения, педагогические условия коррекции, педагогическая культура семья, коммутативное мастерство учителя.

Bosak O. Pedagogical Conditions of Behavior Correction of Aggressive Teenagers in Educational and Upbringing Processes

The article is devoted to the problem of the correction of behavior of aggressive schoolchildren in the course of educational-upbringing process at a general-education school. The main periods in the development of the problem of correcting the behavior of the above-mentioned category of pupils were defined. The essence, structure and content of the correction of behavior were specified. Developed forms of preventive work with adolescents. The essence, structure and content of the correction of behavior were specified; the conceptual peculiarity of the notion difficult pupils' in its historical retrospective was revealed. Pedagogical conditions of the correction of aggressive schoolchildren behavior were substantiated and checked up; special program, the realization of which provided successful correction of socially maladjusted senior pupils' behavior in the educational-upbringing process of the general-education school was created and tested; problematic seminar on the aspects of tutor's work with difficult schoolchildren was created and put into practical work of modern general education schools; special course "Pedagogical skill of a teacher in the work with difficult children" was already introduced into the educational process of some pedagogical educational institutions; pedagogical recommendations for tutors concerning the organization of the process of upbringing of socially school pupils, as well as for their families, were worked out.

Key words: personality, upbringing, correction of behavior, pedagogical conditions of correction, pedagogical culture of a family, communicative skill of a teacher, educational and upbringing processes.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Чернуха Н. М.